

Vi var forpagtere i Følle Mølle 1937 – 1945

Menica Nielsen, i samtale med Vilfred Friborg Hansen

Skrevet til "Folk og Liv 2011", Boggalleriet Rønne 2011. Her kan artiklen i sin helhed med billeder læses.

BILLEDE: Menica Nielsen

Menica Elisabeth Nielsen er i dag 99 år gammel og bor i Risskov. Her traf vi hende og sønnerne Henning Holck Nielsen og Per Holch Nielsen (og jo, rigtigt, Henning hedder modsat resten af familien Holck med "k", fordi præsten skrev forkert i kirkebogen).

Menica og hendes mand Holch Nielsen var det sidste forpagterpar i Følle Mølle, idet møllen og møllegården efter dem, fra 1945, hvor staten overtog Kalø, blev drevet med bestyrer. Senere blev jorden lagt ind under Kalø, og stuehus og udhus fra den gamle møllegård blev lejet ud til beboelse. I dag er stuehus m.m. solgt fra og er privat beboelse.

Menica har nået en høj alder, men husker levende sin tid som forpagterkone på Følle Mølle i perioden 1937-1945. Vi overlader ordet til hende:

Jeg er født i 1912 i Ginnerup, hvor far var uddeler i den lokale brugsforening.

Far var født i 1882 og kom fra Tversted i Vendsyssel. Hans forældre havde en kro og mølleri i Mosbjerg. Far blev også selv møller og kom som møllersvend til Thorsø Mølle ved Grenaa. Her mødte han min mor, Laursigne Larsen, der var født i 1886 i Bønnerup.

Mor var også af møllerslægt. Hendes bedsteforældre havde Treaa Vandmølle i forpagtning fra Meilgaard, hvorfra de drev "Mølleri og Rugbrødsbageri". Forældrene købte Strandhuset i Bønnerup og opførte en vindmølle. Her drev de mølleri samt købmandsbutik med tilhørende krostue. Strandhuset i Bønnerup (i daglig tale kaldt "Krudthuset") fungerede som en slags forsamlingshus, hvor der også en gang om måneden blev holdt gudstjenester.

Far og mor blev gift i december 1908 i Bønnerup, og året efter blev far så uddeler i Ginnerup Brugsforening. .

Far var helt sikkert en dygtig uddeler, og Brugsen gik godt. Men hans bestyrelse kunne ikke altid følge ham. Da Første Verdenskrig kom, var far klar over, at bønderne ville komme til at mangle smøreolie til deres maskiner, så han foreslog bestyrelsen, at de købte et større lager hjem. Det ville de ikke, så far købte det selv, og det gik selvfølgelig, som han havde forudset. Han tog selv fortjenesten på smøreolien, da han selv havde investeret i den. Det huede ikke bestyrelsen, selv om det var en del af uddelerkontrakten på den tid, at en del af lønnen kom fra privat salg af forskellige varegrupper. Det var en af grundene til, at far søgte væk fra Ginnerup. En anden lignende forklaring var, at far købte ny privatbil, og bestyrelsen mente, at når han tjente så godt, så måtte lønnen som uddeler være for stor. Far har selv senere sagt, at det dumme han har gjort, var at sige op i Ginnerup, men samarbejdet med brugsens bestyrelse var åbenbart efterhånden for belastet.

Købmandsbutikken i Ugelbølle

I 1923 købte han og mor i stedet købmandsbutikken i Ugelbølle, den omme ved kæret og forsamlingshuset, på Østergårdsvej. Der var også en købmandsbutik ude ved Århus-landevejen. Den havde Mørch-Hansen, og hans store fordel i forhold til os var, at han eller konen var i familie med mange i Ugelbølle. Alligevel fik far en god forretning ud af det. Vore kunder var af alle samfundslag, arbejdere, husmænd og gårdmænd. Vi havde alt, også brændsel, idet vi havde et kullager i udhuset. Petroleum var også en stor vare dengang, det var jo ikke alle, der havde elektricitet, så det skulle bruges til lamperne¹.

Jeg var 11 år gammel, da vi kom til Ugelbølle, men jeg kom straks til at hjælpe til i butikken. Vi havde ingen fremmed hjælp, så familien klarede selv det hele. Varerne kom hjem i store sække, og jeg blev sat til at veje sukker og mel af. Det mest trælse var at trække kaffemøllen, for det skete med håndkraft.

Og så var der selvfølgelig en del rengøring, jeg kunne hjælpe med. Det værste var at gøre spyttebakken i hjørnet rent. Der var to stole i den bagerste del af butikken, og her sad folk og snakkede, fik måske en øl, og så blev der både skræet og spyttet.

BILLEDE: købmandsbutikken i Ugelbølle.

BILLEDE: slagter Petersen, Ugelbølle.

15 år gammel kom jeg til Bønnerup for at hjælpe bedstemor, men senere vendte jeg tilbage til købmandsbutikken i Ugelbølle for at hjælpe til. Og så var det, de fik en ny karl ovre hos Rasmus Udengaard, lige over for købmandsbutikken. Han og jeg fik et godt øje til hinanden, men det huede ikke min far. Holch var af bondeslægt fra Himmerland og født i Løgsted ved Løgstør i 1907, men min far mente vist, at der ikke var nogen god fremtidsøkonomi i vores forhold – han var jo ikke for ingenting købmand. Han havde travlt med at fortælle mig, hvor træls livet som landmandskone var.

Så måtte vi jo finde nogen måder at snyde den gamle på. Når jeg rullede gardinet halvt ned, betød det, at der var fri bane og så kikkede Holch ind. Han hed egentlig Adolf Holch Nielsen, men han ville ikke kendes ved sit fornavn, fordi der på det tidspunkt var en vis Adolf i Tyskland, som han ikke brød sig om. Så han blev kaldt med sit mellemnavn Holch.

Nå, gardinsignalsystemet blev opdaget af naboerne, og de sladrede til far. Så måtte vi finde på noget andet, og det blev noget med, at jeg satte et spejl i vinduet, når der var fri bane. Hvorom alt er, så måtte mine forældre til sidst affinde sig med, at vi ville have hinanden, og vi blev så forlovet i 1935. Holch blev kontrolassistent i Hasselager en tid, og jeg var på husholdningsskole.

Følle Mølle

Vi havde jo ikke mange penge, så vi havde ikke råd til at købe en gård. Derimod var vi så heldige, at min mand havde arvet 8000 kr., og det var faktisk en del penge dengang. Det var nok til, at vi kunne betale indskud og indbo, da forpagtningen på Følle Mølle blev ledig. Vi overtog den fra 1. april 1937 og blev så gift 11. april.

Den gamle vandmølle og møllegården hørte under Kalø. Mølleriet som sådan gav ikke indtægter, da alle bønder for længst havde fået egen kværn derhjemme. Vi var dog nødt til selv at

¹ Henry Larsens har i sin artikel ”Købmænd i Ugelbølle” i ”Folk og Liv på Rønedeegnen” bind 5, 1983, s. 55-69, skrevet historien om de to købmandsbutikker i Ugelbølle.

benytte møllen, da der ikke var elektricitet. Men indtægten skulle komme fra landbruget, der var på omkring 50 tdr. land ganske god jord.

Problemet var, at bygningerne stod helt tomme. Der var et komfur og en kakkelovn, men selv det måtte vi købe af Kalø. Vi betalte indskuddet på 2000 kr. og det indbo, der var, og så købte vi en enkelt ko og en so, der var med grise. Alle redskaber og maskiner måtte vi også købe. Så der var rigtig smalhans det første par år.

Forvalteren på Kalø, Thygesen, red jo rundt på godsets marker og så til, at alt gik som det skulle. Han kom også omkring os af og til, men blandede sig ellers ikke. Enkelte gange, måske en gang om året, kom godsinspektør Lüttichau også omkring. Han boede til daglig på Rohden ved Vejle.

Som en slags medgift havde vi fået kontrabog – med adgang til kredit – hos mine forældre i Ugelbølle. Men det fik en brat ende, da krigen kom og vi købte en radio for at kunne høre BBC fra England. Min far lod forstå, at hvis vi havde råd til radio, så kunne vi vel også betale købmandsregningen. Så betalte vi bogen ud ved først givne lejlighed og tog ikke mere kredit.

Men ellers gik det slag i slag. Min mand var en dygtig landmand, og den ene ko blev i løbet af de næste år til mange flere. Før vi igen forlod møllen havde vi en besætning på omkring 20 køer, og vi havde grisehuset fyldt med grise. Vi havde fire heste. Og så var der selvfølgelig høns og duer – min mand gik meget op i det med duerne. Når han fløjtede på en bestemt måde, så kom duerne og satte sig på hans arm.

Bygningerne

Bygningerne bestod af det lange stuehus med møllet i den østlige ende. Vinkelret på det, men sammenbygget med det, lå udhuset, det der står der endnu, hvor der i stueetagen var vaskehus og karlekammer ud mod vejen, og værksted, tørvehus og vognskur i den bagerste del, med port i østsiden ud mod avlsbygningerne. På næsten hele loftsetagen var der kornmagasin, dog hønsehus bagerst.

Bag udhuset, mod øst over mod Jægerhuset, lå så avlsgården. Der havde tidligere været en længe langs vejen, men den var nedrevet allerede, da vi kom, og der var kun en mur tilbage ud mod vejen – den er der i øvrigt endnu, med et ophold, der hvor porten ind til gården lå. Nord for avlsgårdens gårdsplads lå møddingen og en gyllebeholder. Vinkelret på vejen, langs bækken, lå så stalden, hvor vi havde heste ud mod vejen og køer bagved. Og så var der grisehuset, der lå på den anden side bækken, parallelt med vejen. Der var en primitiv træbro over bækken, så vi kunne komme derover. På den anden side af landevejen, sydøst for de øvrige bygninger, lå en stor rød staklade, der også hørte til møllegården. Det var vores eneste lade, så vi måtte også sætte en kornstak på marken hvert år.

Vi havde et das, der lå i forlængelse af møllehjulet og rakte ud over møllebækken, så vore efterladenskaber gik direkte i bækken og blev ført ud i vigen. Såre snedigt. Møllebækken var lagt i rør eller formodentlig stenkiste under gårdspladsen. På den anden side af landevejen var den åben, og her kan den endnu ses.

BILLEDE: Følle Mølle og Jægerhuset.

Møllen

Den gamle Århus-Grenaa landevej gik lige forbi vores gårdsplads. Bag møllen lå den store mølledam, hvor vandet blev stemmet op. Der var en stor jordvold omkring bygningerne, så vandet ikke løb ned i gården.

Knubbros Bæk fik lidt væk fra møllen tilløb af Følle Bæk. Den var så stemmet op ved os, og samme sted var der en åletrappe, som skulle sikre at ålene om foråret kunne komme op ad

åen, og om efteråret tilbage igen, udenom stemmeværket. Der kom engang imellem nogle folk fra fiskerikontrollen i Grenaa og så efter, om åletrappen var i orden. Det var noget med noget hønsetråd og halm, som skulle gøre, at ålene kunne passere, men jeg husker ikke helt, hvordan det fungerede.

Lidt længere henne, ud for møllehuset, var der lavet et kunstigt vandløb, hvor der også var et opstemningsværk. Når det åbnedes, samtidig med at stemmeværket ved bækken var lukket, løb vandet fra mølledammen gennem en rende med cementmur ned over møllehjulet og derfra videre under gårdspladsen og vejen og ned i vigen.

Men vandet stod faktisk og sivede gennem opstemningsværket hele tiden, så der var altid vådt under møllehjulet. Værst var det, når vandet i mølledammen stod så højt, at dammen løb over sine bredder. Så blev stigbordet trukket omme ved Knubbro Bæk, så vandet kunne komme ud. I tøjvej om foråret var det dog ikke altid nok, for så kunne vandet løbe rundt om stuehuset. Det kunne stå så højt, at det nåede helt op på trappestenen foran stuehuset, så man måtte have støvler på for at komme ud af huset. På gårdspladsen foran avlsbygningen stod der ofte vand fra dammen, og ålene så vi ofte vride sig i vandpytterne.

Der blev kun malet korn til vores eget forbrug. Det var nødvendigt, for vi havde ikke elektricitet. Elledningerne gik ellers lige forbi huset, på vej til Følle Strandgaard og Badehotellet. Men Kalø var lidt fedtet. Da krigen kom og vi ikke mere kunne få petroleum, fik vi dog indlagt elektricitet. Men vi malede alt vores korn på møllen så længe, vi var der. Det var grutning til dyrene – mel kunne vi ikke klare. Det fik vi som regel fra en anden møller, der malede mel til sig selv – melet blev sat op på loftet. Her havde vi i krigens tid flere gode varer som vaskepulver og kaffe, som far havde sat til side før krigen, fra sin købmandsbutik i Ugelbølle.

Mølledammen var ikke en ufarlig nabo for en familie med små børn. Derfor fortalte vi børnene, at der var en søslange i dammen, og hvis man kom for tæt på vandet, ville den komme op og nappe dem. Det var jo ikke helt fint at gøre, men det holdt børnene væk fra stedet. Vi fik vore to første drenge, mens vi var på møllen, Henning kom i 1938 og Jørgen i 1940. Året efter at vi havde forladt Følle Mølle kom så Per til.

BILLEDE: Familieliv på gårdspladsen, Henning og Jørgen.

Folkeholdet

Vi havde to karle til landbruget og en ung pige i huset. Der var efterhånden nok at se til, også på hjemmefronten, med både små børn og folkehold.

Familien og folkeholdet spiste og opholdt sig i folkestuen, der stødte op til møllehuset. Karlene boede i karlekammeret i udhuset. Pigen boede i et værelse oven på stuehuset. Om aftenen sad karlene og familien sammen, karlene spillede måske dam med børnene eller hvad man nu kunne finde på af tidsfordriv.

Min mand behandlede sine folk godt, så vi havde dem som regel længe ad gangen. En enkelt familie leverede tre karle på stribe, så de må have været tilfredse med forholdene. Vores første karl hed Jens Faverholdt og var vist nok fra Følle. Derefter fulgte tre brødre Henry og Svend og til sidst Rasmus, der blev kaldt "Bette Ras" – de hed vistnok Andersen til efternavn. Vi havde også Aksel, hvis to søstre også var hos os, det var først Nina og derefter Inger, der fulgte med os til Søften, da vi fik egen gård i 1945, de hed så vidt jeg husker Nielsen til efternavn. Alle var fra Følle. Holch forlangte også meget af sine karle. De skulle være klar til at rykke ud til tiden om morgenen og i arbejde til tiden, men til gengæld var der fyraften og aftensmad på slaget seks om aftenen. Morgenmaden skulle være klar til tiden. Middagsmaden lige så klar kl. 12, så karlene kunne nå at sove til middag, inden der skulle rykkes ud igen kl. 13. Var karlene i marken blev formiddagskaffen og eftermiddagskaffen bragt ud til dem. Han sagde altid, at hans folk skulle behandles bedre end han selv var blevet behandlet som karl. Min ældste søn Henning fortæller at han ofte blev sat til at

hjælpe vores pige med at vaske op og tørre porcelæn af, hvis hun skulle til sport eller i byen om aftenen.

Med et glimt i øjet sagde Holch til karlene, at de gerne måtte ryge i arbejdstiden, og de måtte også gerne stå stille, medens de tændte piben. Underforstået: det var ikke nødvendigt at stå stille, når man røg, der kunne sagtens hakkes roer med en pipe i munden. I øvrigt var min mand selv ryger.

Helt specielt var det, at vi indførte en uges ferie for både karle og piger. Det var blevet indført ved lov, men var slet ikke trængt igennem i landbruget, så vore naboer så noget skævt til os af den grund. Vores første pige, Ida Schakt fra Rønne, blev helt overrumplet da hun fik at vide, at hun skulle have en fridag om ugen. Hun spurgte, om hun så ikke skulle komme og hjælpe Holch med at malke om aftenen, hvad hun selvfølgelig ikke skulle på sin fridag.

Karlekammeret ovre i udhuset var selvfølgelig koldt om vinteren, der var ikke varme af nogen art. Derfor blev der om aftenen lagt et par mursten ind i kakkelovnen, og når de var godt opvarmet, blev de taget ud og pakket ind i en avis, hvorefter karlene fik dem med i seng som varmedunk. Såre effektivt!

Karlekammeret lå ved siden af vaskehuset, hvilket var praktisk, for så var der jo gode vaskemuligheder lige ved siden af. Der var kun ét kammer, så de to karle måtte deles om det.

BILLEDE: hestene fremvises.

Naboskab med Bjerg-Thomsen

Vi havde et fantastisk godt naboskab med jagtkonsulent, senere overjæger, Jens Bjerg-Thomsen og hans kone Valborg, der boede i Jægerhuset ved siden af os.

Vi havde godt nok en pumpe i køkkenet, men det vand, der kom fra den, var skummende og gul af okker og kunne ikke bruges. Til rengøring brugte vi vand fra mølledammen, men vand til madlavning måtte vi hente ovre hos Bjerg-Thomsen. Det voldte aldrig problemer.

Til gengæld hentede Valborg kaffegrums hos os under krigen. Vi havde fået et lager af kaffe i tide og kunne servere rigtig kaffe for vore gæster. Så kom Valborg over og bad om kaffegrumset – det kunne hun så lave kaffe af. Engang fik hun godt nok grums af kaffeerstatning, uden at hun opdagede det, det morede vi os lidt over. Kaffen var rå og skulle ristes. Det skete på en gammel stegepande og kunne lugtes vidt omkring, og når duften nåede Valborgs næsebor kom hun over og fik en kop rigtig kaffe.

Når vi havde haft mølledammen tømt, fangede vi en mængde ål. De blev så lagt over til Bjerg-Thomsens, hvor de havde badekar. Der gik ålene nogle dage, til de var afmudrede. Hvis de ikke kom igennem den kur, smagte de af mudder. Derefter blev der ålegilde med persillesovs og helst nye kartofler.

Vi gik hele tiden hos hinanden, og hvis man manglede noget, naboen havde, gik vi over og hentede det. Når min mand savnede et redskab, kunne han som regel hente det ovre hos Bjerg-Thomsen. Overjægerens bemærkning var altid: ”Ja, men hvad har man sine naboer til?”

Vi havde mange katte, og de var ikke velsete ovre hos Bjerg-Thomsen, fordi han mente, de tog hans fugle. På et tidspunkt begyndte han at skyde de vildkatte, der kom over til ham, og så røg der jo ind imellem også en af naboernes katte, bl.a. en rød kat af vores. Det affødte en hel byge af rasende læserbreve, og karikaturtegninger af Bjerg-Thomsen, der står med geværet klar til at skyde alle indtrængende katte. Det holdt først op, da Holch skrev et læserbrev, hvor han tog Bjerg-Thomsen i forsvar, selv om Bjerg-Thomsen havde skudt en af hans egne katte. Bjerg-Thomsen forsvarede sig med, at katten havde taget hans nattergale, og den forklaring accepterede vi.

Vores Henning kom engang ind med en mus, han ville have mig til at stege. Det nægtede jeg selvfølgelig. Så gik han over til Valborg og spurgte, om hun ville stege den. Og her var svaret et helt andet: ”Ja selvfølgelig, du kan bare lægge den der på gruekedlen, så kan du hente den i morgen”. Da Henning kom næste dag for at hente den stegte mus, lå der en lækker frikadelle på gruekedlen til ham. Han var vældig tilfreds.

Krigen

Vi mærkede ikke meget til krigen i møllen. Vi lå jo sådan lidt uden for, hvor tingene skete. Men engang kom nogle af ”de sorte”, tyskernes danske håndlangere, forbi i en lastbil, på vej til Badehotellet, og de havde åbenbart hørt grisene skribe i grisehuset, for de kom ind og forlangte at købe grise til tyskerne. De tilbød en overpris, men hvis der var noget, vi ikke ville, så var det at sælge til den slags folk. Holch nægtede det pure, hvorefter de truede med at komme igen og hente grisene uden at betale.

Dagen efter blev grisene solgt til slagteriet, uanset at det slet ikke var dem alle sammen, der var slagtefærdige. Min mand var helt konsekvent med den slags. Som nævnt brugte han aldrig sit fornavn Adolf, fordi det mindede om Hitler.

En driftig landmand

Holch var dygtig, det kunne der ikke herske tvivl om. Det var en bedrift i sig selv at få en stor og god besætning op at stå på så forholdsvis få år. Måske hjalp det også, at forholdene blev noget bedre for landbruget under krigen – til gengæld havde krisen i trediverne været barsk. Jeg husker, at Holch på et tidspunkt havde regnet ud, at det var rent tilsæt at fede grise op, og så var han konsekvent og aflivede simpelt hen et kuld grise. Manden fra Følle Strandgaard kom forbi og var chokeret over det. Men et år senere måtte han indrømme, at min mand havde set rigtigt.

Han forsøgte sig med mange ting. Allerede som kontrolassistent havde han vist sit handelstalent, idet han handlede med svinekort – han kom jo i alle gårdene, så han vidste, hvor de ville købe og hvor sælge. Kortene gav adgang til at have så og så mange svin, og ikke alle kunne udnytte de tildelte kort. Det gav jo anledning til en del handel med dem.

BILLEDE: portræt af Holch med cigar.

Under krigen fandt han på at have sumpbævere i mølledammen. De gik i bure, hvor der var adgang til vand i den ene ende. Bæverne gav et flot tykt skind, der var efterspurgt en tid. Men det viste sig, at skindene ikke var særligt holdbare, og så forsvandt interessen for dem, og vi opgav den forretning. I øvrigt kunne bæverne også spises og gav noget virkelig godt kød, men jeg nægtede at bruge dem, for de lignede rotter.

Engang var sommeren så tør, at alle, der havde afgrøde af hvidkløver til frø, måtte opgive at høste, fordi planterne var for små og ikke kunne tages med slåmaskinen. Så købte Holch til naboernes morskab tre græsslåmaskiner, altså dem til græsplæne, og så kørte han og de to karle hele marken igennem med dem. Besværligt var det, men han reddede hele kløverhøsten. Det gjorde naboerne til gengæld ikke.

Alt blev udnyttet. De grise, vi i sin tid selv slog ihjel, og andre, der selv døde, blev kogt og lavet i brun sæbe.

Min mand havde helt sikkert forstand på penge, og det mærkede jeg også på den måde, at det var meget svært at få husholdningspenge fra ham. Vist et almindeligt problem for mange husmødre dengang. Men til gengæld fik vi efterhånden sparet så mange penge op, at vi kunne købe en rigtig god gård i Søften, hvor vi flyttede hen i 1945. Da Thygesen hørte det, blev han

rasende, men da Holch senere talte med ham, var der ikke noget i vejen. Det var som om én ting var en underordnet forpagter, en anden ting en ligeværdig selvstændig gårdmand.

Tiden i Søften og derefter...

Min far, købmanden i Ugelbølle, blev desværre syg omkring 1939-40, det var blærekræft, og det sidste år var han og mor nødt til at forpagte butikken bort. Den nye købmand var Johs. Jensen fra Eskerod, der derefter drev butikken nogle få år. Far døde i 1947. Der var to ejere efter ham, før butikken lukkede i 1970.

1. januar 1945 overtog vi en gård i Søften. Den var på samme størrelse som Følle Mølle, men både jorden og bygningerne var bedre. Her fik vi nogle rigtig gode år, men desværre begyndte min mands helbred at svigte efter ca. 15 år – han havde dårlige lunger og kunne ikke få luften. Diagnosen lød på ”griselunger” - det var den diagnose, lægerne brugte for lunger, der var belastet af ammoniakdampe fra grisehuset samt tærskestøv og støv i øvrigt fra staldene, der ikke var ordentligt ventilerede. Da han røg, var det selvfølgelig ikke med til at gøre hans tilstand bedre. Vi solgte så gården i 1962.

Min mand satte pengene fra gården i en ejendom med 8 lejligheder i Århus og ville så delvist leve af det. Vi købte samtidig huset her i Risskov, hvor jeg bor endnu. Efter en tid med diverse småjobs fik han et virkelig godt job som privatchauffør for direktør Flach fra ”Flachs garverier” i Ebeltoft. Direktøren skulle hver dag køres fra sit hjem i Risskov til og fra Ebeltoft, fordi han ikke selv havde kørekort. Desuden skulle chaufføren klare diverse ærinder til forretninger og posthuse. Det endte med at Flach og Holch blev gode venner og vi begyndte at komme sammen privat.

Ejendommen i Århus blev solgt. Men til sidst klarede helbredet det ikke mere, og min mand døde i 1983. Siden har jeg så været alene her i huset, men klarer det fint med lidt hjemmehjælp og hjælp fra mine tre sønner Henning, Jørgen og Per, der bor lige i nabolaget, i hhv. Skæring, Ugelbølle og Risskov.

BILLEDE: gården i Søften.

Skrevet af Vilfred Friborg Hansen til ”Folk og Liv 2011”, hvor artiklen i sin helhed med billeder kan læses.